

İran Çalışmaları Dergisi
ISSN: 2536-5029
Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 171-175
Geliş Tarihi: 12.05.2018
Kabul Tarihi: 18.07.2018

Kitap Tanıtımı/ Book Review

İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafyası

Muhammed R. Hafeziniya, Ankara: İraniyat Yayınları, 2017, ss. 368, ISBN: 978-605-82251-0-7

Değerlendiren: Mehmet Kılıç*

Ortadoğu'nun en etkili ve önemli devletlerinden biri olan İran, özellikle 1979 İslam Devrimi ile birlikte hem bölgesel hem de uluslararası alanda en çok konuşulan ülkelerden biri haline gelmiştir. İran'ı bu denli önemli kılan nedenlerin başında ise ülkenin sahip olduğu jeopolitik konumu ve yer altı kaynakları gelmektedir. İncelenen bu kitap İran'ı, İran içerisinden bir bakış açısı ile ele almakta ve ülkenin toplumu, siyaseti, tarihi ve coğrafyasını kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Tarih boyunca büyük imparatorlukların kurulduğu bir coğrafya olan İran platosu, günümüzde bu coğrafya üzerinde yaşanan güç mücadeleleri nedeniyle de gündemdeki yerini korumaktadır. Bu güç mücadelesinin nedenleri arasında ülkenin jeopolitik konumu, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının payının olmasının yanında 1979 İslam Devrimi ile birlikte ülkenin Batı merkezli siyaseti terk etmesi ve Batılı ülkelerin çıkarlarını tehlikeye atmasının da etkisi bulunmaktadır. Bu bakımdan İran hem bölgesel hem de küresel manada önemli bir konumdadır. Ülkemizde İran ile ilgili birçok çalışma mevcut olsa da içerden bir göz tarafından kaleme alınan *İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafyası* adlı bu kitap, İran coğrafyasını ve jeopolitiğini çok boyutlu olarak ele alan bir kaynak olması nedeniyle literatürdeki bir eksikliği kapattığı söylenebilir. Ki-

---

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, mehmetkiliç63@gmail.com

tap, İran Terbiyet-i MÜderris Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Prof. Dr. Muhammed Reza Hafeziniya tarafından 2013'te Farsça olarak kaleme alınmış ve 2017'de İraniyat yayınları tarafından Türkçeye çevrilerek literatüre kazandırılmıştır.

Yazar kitabı, İran'ın konumu, toplumu, hükümeti, siyasi yapısı ve siyasi gücünün coğrafi yapısı olarak altı bölüme ayırmaktadır. Eser kısa bir giriş yazısından sonra, İran tarihi ve İran medeniyetinin ortaya çıkışı hakkında genel bilgilerin yer aldığı birinci bölümle başlamaktadır. Bu ilk bölümde yazar, ülke, devlet ve hükümet gibi kavramların tanımını ve kullanışıyla ilgili bilgiler verdikten sonra bu kavramların farklı dillerdeki kullanımı ile ilgili bilgilere değinmiş ardından İran isminin menşei ve tarihi hakkında bilgilere yer vermiştir. Yazar, İran isminin kullanılmasının siyasi bir karar olduğu, tüm ülke bileşenlerini bir arada tutmak için bu ismin tercih edildiği ve bu kararın Pehlevi Hanedanı zamanında alındığının altını çizmektedir. Yazara göre "İran" isminin ülke ismi olarak seçilmesi "tüm kesimleri kapsaması" ve dolayısıyla gelecekte meydana gelebilecek sorunların önünü alması bakımından önemlidir. Bu bilgiler aktarıldıktan sonra İran platosundan, İran'ın kendine has özelliklerinden, ülke üzerinde tarih boyunca yaşanan güç mücadelelerine ve bu mücadelelerin nedenlerine değinilmiştir (s. 24). Ancak yazar bu güç mücadelelerini anlatırken İran platosu içinde kalan diğer halk topluluklarını (Azeriler, Kürtler, Beluçlar, Araplar vs.) göz ardı ederek İran'ı bütünlüklü bir etnik yapıya sahip bir ülke gibi ele almaktadır (s. 24). Bunun dışında ülke içinde konuşulan Kürtçe, Peştuca, Tacikçe ve Beluçça gibi diğer diller, yazar tarafından Farsçanın bir alt kolu olarak ele alınmaktadır (s. 27). Fakat bu konu için yazarın referans olarak kullandığı Kenneth Katzner'in 'The Languages of the World' adlı kitabına bakıldığında adı geçen dillerin Hint-Avrupa dil ailesine bağlı Hint-İran dillerinin İrani ailesine mensup bağımsız temel diller olarak kabul edildiği görülmektedir.¹ Dolayısıyla yazarın referans verdiği kitapta bile bu diller Farsçanın bir alt dalı olmayıp Farsça ile birlikte aynı dil ailesine ait farklı diller olarak sınıflandırılmaktadır ki bu görüş uluslararası literatürde de kabul görmektedir.² Yazarın burada "İrani dil ailesi" yerine literatürde bu-

---

1 Katzner, Kenneth, "The Languages of the World", (London: Routledge, 2002), 2.

2 "Topics in the Syntax of the Modern Indo-Aryan Languages" <https://bit.ly/2K7L5zs>, Erişim Tarihi: 03.05.2018.
"The Indo-European Family of Languages", <http://people.umass.edu/sharris/in/e412/BC%20%20Indo-European.pdf> s. 22, Erişim Tarihi: 03.04.2018.

lunmayan “Farsça dil ailesi” terimini kullanmasının Fars dilini yüceltme-ye yönelik bir tercihin ürünü olduğu görülmektedir.³ Son asırlarda İran’da meydana gelen bağımsızlık hareketlerine değinen yazar, bu hareketlerin İran vatandaşların istek ve arzularının bir sonucu olmasından ziyade, İran’ın birlik ve beraberliğini bozmak ve ülkeyi zayıflatmak adına yabancı güçlerin yaptığı bir takım girişimler sonucu ortaya çıktığını vurgulamaktadır (s. 37).

İkinci bölümde, jeopolitiğin alanına giren genel bilgiler yer almaktadır. Burada İran yurdu ve toplumu hakkında genel bilgiler verildikten sonra tarihsel bir olay örgüsü oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. İran platonun coğrafi yapısı ve bu coğrafi yapının İran ulusu üzerindeki etkisinden söz edilmektedir. Nitekim platonun sahip olduğu coğrafi konum, bölgenin tarih boyunca bir ticaret yolu olarak kalmasını ve medeniyetler arasında bir köprü vaziyeti görmesini sağlamıştır. Bu özellikler İran’a çevre medeniyetlerle etkileşime girme ve sosyo-kültürel olarak alışverişte bulunma –karşılıklı- imkanı tanımıştır. Bu bilgiler dışında İran’da var olan medeniyetlere yer verilmiş ancak yazar burada bir ayrıma giderek Fars medeniyetini büyük medeniyet olarak ele almışken, ülke içinde var olan diğer medeniyetleri ise küçük medeniyetler olarak göstermiştir (s. 50). Ayrıca bu bölümde İran’ın jeopolitiği hakkında bilgiler verilmiş ve tarih boyunca bu jeopolitik konumundan dolayı İran’ın yaşadığı olumlu veya olumsuz durumlara değinilmiştir. Bölgedeki dağlık alanların yoğunluğu İran’ın dış güçler tarafından işgalini engellemiş ancak özellikle 15. yüzyıldan başlayarak Asya merkezli güç dengesinin sanayi devrimi ile Batılı ülkelere geçmesinin ardından 18. yüzyılın sonunda İran üzerinde Rusya ile İngiltere arasında bir rekabet ortamı oluşmuş ve İran bu ülkelerin çatışma alanı haline gelmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında jeopolitik konumundan dolayı ülkenin kuzeyi Ruslar, güneyi ise İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Bu konumundan dolayı günümüzde bile rekabet alanı olduğu ve küresel güçlerin hedefi halinde olduğunun altı çizilmektedir (ss. 59-63)

Üçüncü bölümde, İran toplum ve medeniyetinden ve İranlıların hangi bölgelerden günümüz İran’ına geldiği hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerden sonra İran nüfusunun genel yapısı, ekonomik durumu, eğitim

3 Fars ve İran terimlerinin birbirinin yerine kullanılmasının yazarın kendi tercihi mi olduğu veya çevirmenin yaptığı çevirinin bir sonucu mu olduğu açık değildir.

durumu ve bu oranların bölgelere göre dağılımı gibi konular detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bunun dışında ülke içindeki nüfusun dini ve etnik yapısı da ele alınmıştır. Burada ülkenin %99.5 civarında Müslüman olduğu ve bunun da %95'nin Şia (İsna Aşeriye) mezhebine tabi olduğu belirtilmektedir. Etnik olarak ise ülke nüfusunun %75 civarında Fars olduğu geriye kalanların ise Azeri, Kürt, Arap, Türkmen ve Beluç gibi etnik unsurlardan oluştuğu dile getirilmektedir (s. 112). İran'da etnik kökene yönelik bir nüfus sayımı yapılmadığı için bu veriler kesin olarak bilinmemektedir. Yine de uluslararası literatürde Farsların daha az bir yüzdeye sahip olduğu veriler kabul görmektedir.⁴ Yazarın kendisi de kesin verilerin bulunmadığını kabul ettiği halde uluslararası literatüre ters düşecek bir şekilde Fars nüfusunu yüksek gösteren uç verileri kullanmayı tercih etmektedir.

Dördüncü bölümde, yazar İran yönetim tarzı hakkında bilgiler vermektedir. Bu konuya değinilmeden önce Montesque ve Hegel gibi düşünürlerin yönetim ile ilgili tanımlamaları ele alınmış ve bu konu hakkındaki teorilere yer verilmiştir. Daha sonra İran coğrafyasında kurulmuş olan devletler ele alınmış ve bu devletlerin yönetim tarzları incelenmiştir. Son olarak günümüz İran İslam Cumhuriyeti yönetim tarzı derinlemesine ele alınmakta ve bazı alanlarda yazarın kişisel tavsiyeleri görülmektedir. Yazar bu bölümde İran'ın yerel yönetimlere halkın katılımını sağlamak için buralardaki yöneticilerin doğrudan halk tarafından seçilmesini ve kısmen merkezi hükümetten bağımsız olması gerektiği fikrini savunmaktadır (s. 208). Yazar bunun gerçekleşmesi durumunda halkın katılımı sağlandığı için halk tarafından da kabul edileceği ve halkın hükümete karşı olan güveninin de tazeleneceğini düşünmektedir.

Beşinci bölümde, ülke coğrafyasının siyasi yapısı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde ülkenin günümüzdeki başkenti olan Tahran hakkında bilgiler verildikten sonra bu şehrin neden başkent yapıldığı ile ilgili maddelere değinilmiştir (ss. 218-221). Daha sonra yazar tarih boyunca İran platosunda kurulmuş devletlerin hangi merkezleri başkent yaptığını irdele-

---

4 Maryam Sharafi Farzad ve diğerleri, "Analysis of 49 autosomal SNPs in three ethnic groups from Iran: Persians, Lurs and Kurds", 2013, Cilt: 7, Forensic Science International: Genetics, s. 471. <https://bit.ly/2rteixz> Erişim Tarihi: 08.05.2018, Caner, Mustafa, "İran" Kemal İnat, Burhanettin Duran (Ed.), Ortadoğu Yıllığı 2016, (Ankara: Kadim Yayınları,2017), 56.; Iran Population 2018, <http://worldpopulationreview.com/countries/iran-population/> Erişim Tarihi: 08.05.2018.

mektedir. Ayrıca ülke sınırlarına dair genel bilgiler de bu bölümde okuyucu ile paylaşılmış ve geniş İran coğrafyasının tarih boyunca nasıl parçalandığı ve günümüz sınırlarına nasıl geldiği ile ilgili tartışmalar yapılmıştır. Bölümün son kısmında ise İran'ın kaç eyalete ayrıldığı, bu eyaletlerin nasıl belirlendiği ve bu eyaletlerin tarih boyunca hangi devlet döneminde ne konumda olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise, bir önceki bölümün tekrarı mahiyetinde ülke yönetim şekilleri hakkında bilgiler verildikten sonra ülke platosunda kurulmuş devletlerin bu yönetim şekillerinden hangisini kullandığı anlatılmaya çalışılmıştır (ss. 307-315). Bu bilgilerden sonra İran İslam Cumhuriyeti'nin yönetim şekli hakkında bilgiler ele alınmış ve yerel yönetimlerde halk katılımının daha fazla olması konusunda bazı tavsiyeler verilmiştir (s. 331).

Yazar kitapta genel olarak İran'ın coğrafi konumu ve siyasi yapısı hakkında bilgilere yer vermiştir. Ancak kitabın birçok yerinde tekrarların olduğunu belirtmekte fayda var. Örneğin İran'ın sahip olduğu doğal yapılar ile İran coğrafyasında kurulmuş devletler ile ilgili bilgilere sıkça yer verilmiştir. Ayrıca, İran'ın siyasi ve askeri çarpışma yaşadığı ülke ve kavimler sayılırken Osmanlı ile Türkler iki ayrı kavim olarak ele alınmış ve bu ayrımın nedenleri hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Türk devleti olduğu bilindiğinden böylesi bir ayrımın neden yapıldığı anlaşılmamaktadır (s. 51).

Kitap genel olarak anlaşılır ve sade bir dille yazıldığından her kesimin okuyup anlayabileceği bir kitaptır. Yine aynı şekilde kitap çevirisinin güzel ve okuyucu sıkılmayacak şekilde yapılması da okuyucu için olumlu bir nokta olarak gözükmemektedir. Kitap, İran jeopolitiği ve tarihi hakkında genel bilgi sahibi olmak isteyenler için ideal bir kaynak olarak durmaktadır. İran tarih ve coğrafyası hakkında bilgilerin ülke içindeki bir kalem tarafından ele alınmış olması da ayrıca önemlidir. Ülkemizde İran ile ilgili yazılmış eserlerin çoğunlukla Batı bakış açısı ile yazılmış olması nedeniyle, Batı bakış açısı dışında kalan bu kitabın dillimize kazandırılmış olmasının literatüre zenginlik kattığı söylenebilir.